

TOP DOWN OF BOTTOM UP

Bijna twintig jaar geleden, in 1992 ondertekenden 168 landen tijdens de Wereldmilieuconferentie in Rio de Janeiro het Verdrag inzake Biologische Diversiteit. Een jaar later trad het verdrag in werking. Sindsdien is veel papier geproduceerd. Zijn nieuwe verdragen gesloten. En zijn op nationaal en supranationaal niveau wetten en regels opgesteld. Tegelijkertijd is de biodiversiteit in de wereld en in Europa alleen maar verminderd. Oorzaak? Doorgaande verstedelijking, versnippering, kappen van bossen, uitbreiding van het landbouwareaal, overbevissing en vervuiling.

Dilemma: Hoewel de urgentie wordt erkend zijn de bestaande instituties niet in staat om biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen te behouden en te versterken. Moeten we toe naar andere instituties en een andere rolverdeling tussen overheden, bedrijfsleven, wetenschap en maatschappelijke organisaties?

V: Direct betrokkenen zien misschien wel de urgentie, maar het grote publiek is daar niet van overtuigd. In de recente verkiezingsstrijd speelde een onderwerp als duurzaamheid geen enkele rol. Wat gaat er verkeerd?

Uit allerlei enquêtes blijkt inderdaad dat het begrip biodiversiteit voor veel mensen niets betekent en voor degenen die het wel iets zegt, gaat het vooral om het behoud van aabare soorten. Ook politiek en beleidsmatig wordt het belang van biodiversiteit onderbelicht. Het klinkt wat paradoxaal, maar juist het fenomeen natuurcompensatie draagt daaraan bij. Het uitruilen van de aanleg van een woonwijk of een bedrijventerrein tegen een natuurgebied elders wekt namelijk de suggestie dat biodiversiteit maakbaar is. Extreem geformuleerd: het geeft niet dat we de natuurwaarden hier moeten opofferen, want we trekken elders wel een blik nieuwe open.

Voor een deel ook hebben ecologen en natuurbeschermers het aan zichzelf te wijten dat biodiversiteit op een lijn wordt gesteld met het behoud van aabare

soorten. De maatschappelijke fixatie op soorten als das en korenwolf wordt mede veroorzaakt door het vastleggen van natuurdoelen en het meetbaar maken ervan door aan te geven hoeveel exemplaren er van een bepaalde – exemplarische – soort aanwezig moeten zijn. Daardoor is het belang van biodiversiteit voor de gezondheid van mens en samenleving onderbelicht geraakt. Men realiseert zich bijvoorbeeld niet hoe belangrijk diversiteit is voor het in stand houden van de life support systemen van het ruimteschip aarde, zoals de voedselvoorziening en de afvalverwerking.

Agenda

V: Wat moet er dan gebeuren om biodiversiteit op de maatschappelijke agenda te krijgen?

Belangrijk daarbij is dat mensen een beeld krijgen van het belang van biodiversiteit, zoals ze dat ook hebben van klimaatverandering. Twintig jaar lang hebben onderzoekers en beleidsmakers gepraat over de mogelijke gevolgen van

klimaatverandering, maar het kwam pas op de maatschappelijke agenda door de film van Al Gore.

Al Gore-flim voor biodiversiteit

Iets dergelijks maar dan met de nadruk op de mogelijke gevolgen voor mens en samenleving door het verder oplopend verlies van soorten en ecosystemen hebben we nodig. De maatschappij zit blijkbaar zo in elkaar dat er een 'sense of urgency' moet zijn, wil een vraagstuk op de maatschappelijke en politieke agenda komen. Voorwaarde is wel dat het probleem niet zo groot wordt gemaakt, dat mensen zich machteloos voelen en denken dat er toch niets aan te doen is. Dat kun je voorkomen door te zorgen dat biodiversiteit gaat leven voor mensen.

We moeten de binding met de natuur weer zien te herstellen. Die is de afgelopen decennia voor veel mensen verloren gegaan. Niet met mooie beelden van natuur veraf, maar 'hands on'. Lokale overheden bijvoorbeeld doen veel te weinig aan het scheppen van mogelijkheden voor kinderen en volwassenen om de natuur te beleven. Via struinnatuur, snoepnatuur en speelnatuur, en schooltuinen om te ervaren waar de boontjes en de bloemkool vandaan komen. Aan de ene kant dus kennis der natuur en begrip voor het belang van biodiversiteit; aan de andere kant ook beleving, emotie, een gevoel van verbondenheid met de natuur.

V: Nuttig en nodig, maar er zullen toch ook serieuze maatregelen moeten worden genomen. Er zit wel een heel grote kloof tussen de prachtige doelstellingen uit het Biodiversiteitsverdrag en de schooltuintjes in Amsterdam-West.

Laten we voorop stellen dat de duurzame samenleving die nodig is voor behoud en versterking van biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen niet van de ene dag op de andere is gerealiseerd.

Daarvoor is een transitie nodig; een min of meer geleidelijke overgang. Bestaande instituties zijn daar per definitie niet op berekend, omdat ze de gestolde waarden en belangen van de huidige samenleving vertegenwoordigen.

Expeditie door onbekend gebied

Het ontwikkelen van nieuwe instituties is niet zo eenvoudig. Ten eerste vanwege de tegendruk van bestaande instituties en ten tweede omdat we niet over een blauwdruk beschikken voor de duurzame ontwikkeling. Er is hooguit een gevoel voor de richting die het ongeveer op moet gaan, maar er is geen met richtingwijzers aangegeven transitiepad naar een duurzame samenleving. Het gaat om een expeditie door onbekend gebied waarbij de deelnemers zich er steeds van moeten vergewissen of ze nog op de goede weg zijn. Een Echternachse processie van twee stappen vooruit en een stap terug.

V: Aan wat voor stappen moeten we denken?

Om te beginnen door te morrelen aan bestaande instituties door te wijzen op inconsistenties. Een voorbeeld is de discontovoet voor het berekenen van toekomstige kosten en baten. Meestal wordt gerekend met een disconto van 4 procent. Dat wil zeggen dat als je de kosten en baten van investeringen berekent naar de waarde van vandaag, ga je uit van een vermindering van 4 procent per jaar. In het Stern-rapport over de kosten en baten van investeren in het tegengaan van klimaatverandering wordt

dat automatisme voor het eerst ter discussie gesteld. Hij pleit voor een verlaging van de discontovoet om rekening te houden met de belangen van toekomstige generaties. Voor biodiversiteit zou je iets dergelijks ook kunnen doen. Een negatieve discontovoet omdat biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen in de toekomst niet minder maar juist meer waard worden. Nu krijgt is een boom pas waarde als die is gekapt. Met een negatieve discontovoet krijgt de levende boom een waarde toegekend.'

V: Blijven we daarmee niet teveel steken in de studeerkamer? Waar is de urgentie?

Naast de moeizame gang door de instituties kun je ook de nodige stappen zetten door het ontwikkelen en stimuleren van lokale initiatieven.

'Open source' aanpak

Een van de belemmeringen in het huidige natuurbeleid, waar de oud-directeur van Natuurmonumenten Frans Evers op heeft gewezen is de technisch-ecologische precisie waarmee de natuurdoelen voor een gebied worden geformuleerd. In combinatie met de eisen die worden gesteld aan bedrijven in de omgeving van het natuurgebied leidt dat soms tot loopgravenoorlogen, waarbij niemand een duimbreed toegeeft en uiteindelijk de rechter eraan te pas moet komen. Lokale overheden - sommige provincies doen het al - zouden het initiatief moeten nemen om de verschillende betrokkenen rond de tafel te krijgen om via een 'open source' aanpak te zoeken naar mogelijkheden om de totale biodiversiteit in een gebied te vergroten.

V: Krijg je dan geen slappe compromissen; McDonaldisering van de biodiversiteit

Het gezamenlijk ontwikkelen van een gebied zonder blauwdruk vooraf is zeker geen eenvoudige zaak, zeker niet gezien het onderlinge wantrouwen en de wederzijdse vrees voor verborgen agenda's. Vaak verzandt het in waterige compromissen, waar eigenlijk niemand zich in kan vinden.

Gemeenschappelijke ambities

De kunst is om partijen zover te krijgen dat ze over hun eigen schaduw heen springen en ondanks verschillende waardepatronen een gemeenschappelijke ambitie kunnen formuleren, zoals het vergroten van de totale biodiversiteit. Niet als een papieren doelstelling, maar als ontwerpproject met een onzekere uitkomst. Op die manier kan een robuuste biodiversiteit ontstaan die niet alleen bestand is tegen de natuurlijke dynamiek, maar ook de dynamiek die wordt veroorzaakt door menselijk handelen.

V: Allemaal leuk en aardig, maar moet je niet gewoon ook regels stellen? De overheid zou bijvoorbeeld kunnen zeggen: 'Die afspraken over duurzaam geteelde soja sanctioneren we via wetgeving. En over vijf jaar mag er in Nederland alleen nog maar FSC-hout worden gebruikt en MSC-vis worden verkocht. Voor bedrijven is het ook gunstig als vrijwillige afspraken tot wet worden verheven, want daarmee kun je 'free rider'-gedrag tegengaan.

Het probleem is dat internationale afspraken en Europese regelgeving daar weinig of geen ruimte voor laten. Of je moet de lange mars door de Europese instellingen willen maken, maar dan zijn we

wel een paar jaar verder. Er zijn ook alternatieven. De overheid zou haar inkoopbeleid verder kunnen verduurzamen en het belastingstelsel vergroenen. Daarnaast zou je meer en effectiever gebruik kunnen maken van bestaande instellingen voor normalisatie – afspraken tussen bedrijven over technische standaarden. Maatschappelijke organisaties en goedwillende bedrijven zouden samen afspraken kunnen maken om ‘free riders’ aan de publieke schandpaal te nagelen. Zulke initiatieven hebben echter alleen kans van slagen als de overheid zich daadwerkelijk wil inzetten voor duurzame ontwikkeling en het niet alleen bij gloedvolle woorden laat.

Internationaal praatcircuit

V: Heeft het eigenlijk nog wel zin om mee te draaien in internationale praatcircuits bijvoorbeeld rond het Biodiversiteitsverdrag?

Sommige internationale verdragen functioneren min of meer naar behoren. Het Montreal Protocol bijvoorbeeld om het gebruik van CFC's aan banden te leggen. Of, op een heel ander vlak, de verdragen tegen biologische en chemische wapens. Die verdragen kenmerken zich door duidelijke afspraken en door de dreiging van sancties op het niet nakomen van die afspraken. Vergeleken daarmee is het Biodiversiteitsverdrag het toppunt van vrijblijvendheid. Er zijn wel afspraken over bijvoorbeeld het omgaan met genetisch gemodificeerde organismen (Carthage Protocol) en de toegang tot genetische hulpbronnen (Access & Benefits Sharing), maar over het geheel genomen worden landen niet of nauwelijks aangesproken over hun gebrek aan activiteiten om biodiversiteit te behouden en te versterken. Nederland moet zich dan ook

serieus afvragen of het nog wel wil meedraaien in het circus. Of dat het nog mogelijkheden ziet om het Biodiversiteitsverdrag van scherpere tanden te voorzien als het gaat om behoud en versterking van biodiversiteit.